

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ КАУЗАЛЬНОСТІ

Л.П. Кургут, к.філол.н.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Живання мовних одиниць у тому чи іншому значенні пов'язано з функціями мови в цілому. Виявлення основних і похідних функцій мови має практичне значення для вивчення і опису функцій категорії каузальності. До мовних функцій традиційно належать функція спілкування, функція повідомлення і функція впливу, причому всі три покриваються поняттям комунікації в широкому розумінні слова. "Функція спілкування для мови – головна, панівна; вона підпорядковує і визначає всі інші" [Березин 1979:51]. Вітчизняне та зарубіжне мовознавство визначає найголовнішими функціями мови комунікативну (засіб спілкування) і когнітивну (засіб мислення і пізнання). Когнітивну функцію ще називають пізнавальною, гносеологічною, мислетворчою. До базових функцій відносять також емотивну (засіб вираження почуттів і емоцій) і метамовну (засіб дослідження й опису мови в термінах самої мови).

З основними функціями мови співвідносяться похідні (вторинні) функції. Так, зокрема, з комунікативною пов'язана фатична (засіб встановлення контакту), волюнтативна (волевиявлення, впливу) і комулятивна, або історико-культурна.

Із когнітивною співвідноситься репрезентативна, або номінативна (засіб позначення предметів та явищ зовнішнього світу і свідомості), референтна функція, а з емотивною – поетична, або естетична. К.Бюлер виявив спеціальні мовні засоби (емотиви), які передають емоційний стан мовця: порядок слів, речень, еліпсис, інтонація, протяжне вимовлення звуків тощо. Словацький мовознавець О.Ісаченко показав своєрідність засобів, які реалізують волюнтативну функцію. Волюнтативна функція, наприклад в каузальному комплексі, реалізує прагматичну інтенцію адресанта, який намагається об'рунтувати, сформулювати оцінні уявлення про ту чи іншу ситуацію і т. інш.

У текстах каузальної орієнтації досить чітко проявляється функція аргументації, об'рунтування. Так, в текстах композиційно-мовленневих форм міркування виокремлюється в таких випадках:

- аргументація інформації;
- аргументація мети;
- аргументація задачі;
- аргументація умов;
- аргументація допустовості, припущення;
- аргументація - коментар; аргументація - коментар-спонування. Зазначені складові інтегрують у текстовій категорії каузальності.

Продовжуючи тему функції мови, можна додати, що Р.О.Якобсон [Якобсон 1975:193-230] називає шість функцій мови: емотивну, конотативну, референтну, метамовну, фатичну і поетичну. О.О.Леонт'єв вважає, що в будь-якій мовленнєвій ситуації реалізуються комунікативна, мисленнева, номінативна (пізнавальна) й історико-культурна функції.

В основному серед базових називають дві функції – комунікативну і когнітивну (мислеформуючу, гносеологічну, пізнавальну), але й тут немає єдності щодо їх важливості. М.І.Жинкін, Г.В.Колшанський, Н.О.Слюсарєва, Г.Г.Ольшанський, Р.В.Пазухін найголовнішою вважають комунікативну, ми вслід за О.О.Реформатським і В.З.Панфіловим оцінюємо комунікативну і когнітивну функції як рівноправні, бо вони мають виразний соціальний характер.

Комунікативна функція (лат. *communicatio* "спілкування") – це функція спілкування, бо мова й створена для того, щоб спілкуватися, а спілкування можливе лише в суспільстві.

Функції, як правило, реалізуються не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях, бо кожне висловлювання здебільшого є багатофункціональним. У кінцевому результаті всі функції працюють на комунікацію. І в цьому сенсі комунікативну функцію вважають провідною.

Мислетворча функція мови – функція формування й формулювання думки. Мислення (думка) не тільки виражається словом, але й здійснюється в ньому. Не випадково один із найвидатніших мовознавців ХІХ ст. Гумбольдт назвав мову "органом, який творить думку". Зауважимо, що властивістю концепту каузальності, каузальної реалії, каузального комплексу є не тільки власне причина, але й умови, мета, допустовість та інше, тобто текстоформування каузального комплексу пов'язано з мислетворчим процесом людини. Цю тезу можна констатувати і тим фактом, що причина – це система умов, взятих на певному рівні, зрізі об'єкта.

Як уже було зазначено, одні вчені вважають, що найголовнішою функцією є комунікативна, інші – функція мислення. На нашу думку, обидві ці функції дуже тісно пов'язані між собою і для того, щоб спілкуватися, потрібно мислити й уміти передавати свої думки за допомогою мовних засобів. Інші функції мови є уточненням, детальнішою видовою класифікацією їх. Так, з комунікативною функцією пов'язані такі конкретні функції: репрезентативна (фр. *representation* "представництво") – функція позначення світу речей; фатична (гр. *phatos* "розказане"), тобто контактоустановлювальна; емотивна – функція вираження почуттів, емоцій; експресивна (лат. *expressio* "вираження") – функція самовираження, створення образу мовця, автора; волюнтативна (лат. *voluntas* "воля") – функція волевиявлення; прагматична (гр. *pragma* "дія") – функція, що вказує на ставлення мовця до висловленого; естетична (гр. *aisthetikos* "такий, що стосується чуттєвого сприйняття") – функція вираження прекрасного, виховання естетичного смаку; метамовна (гр. *meta* "після, за, між"; у сучасній термінології вживається для позначення таких систем, які використовуються для дослідження

чи опису інших систем)– функція використання мови для опису іншої мови, тобто спеціальної наукової мови (метамова інформатики, біології, медицини, логіки, математики тощо).

Із мислетворчою функцією пов'язані когнітивна (лат. *cognitus* "знання, пізнання"), або гносеологічна (гр. *gnosis* "знання, пізнання"), тобто пізнавальна, й акумулятивна (лат. *accumulatio* "нагромадження") функції. Мова зберігає всі інтелектуальні здобутки попередніх поколінь, фіксує досвід предків.

Деякі часткові функції, наприклад інформативна, або референтна, пов'язані з обома головними. Інформація спершу осмислюється, формується, формулюється, а потім передається.

А.А. Уфимцева виділяє чотири функції мови: функція позначення, гносеологічна, комунікативна і прагматична функція (1974:8), Ю.О.Степанов говорить про номінативну, синтаксичну і прагматичну функції мови (1973:341), а І.Г. Ольшанський (1983:53) - про комунікативну, номінативну, когнітивну і прагматичну. Н.О.Слюсарєва називає чотири основні функції мови: комунікативну, когнітивну, емоційну і метамовну (Слюсарєва 1981:88).

О.М.Рудяков виділяє інваріантну - регулятивну функцію в мові. Функція – це суть і смисл існування реалії, яка є належністю людського універсума, а мова – це найважливіше знаряддя регуляції.

При визначенні функцій текстової категорії каузальності та її сегментів, ланок ми дотримуємося цих класифікацій, доповнюючи їх. Розглядаючи субкатегорію причини-наслідку і субкатегорії інших бінарних кореляцій та інтегративну текстову категорію каузальності в цілому, ми прийшли до висновку, що в цих категоріях та субкатегоріях можуть бути виявлені й інші функції. Поміж інших функцій, які визначаємо в текстовій каузальній категорії, реалізуються текстоутворююча, регулятивна функції.

Парадигму функцій мікротекстів каузальної семантики можна розширити, якщо взяти до уваги, що, з одного боку, мікротекст каузальної семантики можна розкласти на окремі одиниці та подати його дискретно, аналізуючи одиниці каузальної семантики як самостійні, і, з іншого боку, ці ж самостійні одиниці можна розглядати цілісно з позиції лінгвістики тексту, граматики тексту.

Якщо визначений мікротекст розглядати з першої позиції, то спрацьовує функція дискретизації (від загального до більш конкретного), якщо ж розглядати текст цілісно, то спрацьовує функція інтеграції (від конкретного окремого поняття до загального).

У тексті зазначеної семантики можна виокремити також функцію збагачення концепту каузальності, акцентуючи увагу на меті, умовах, обставинах, допустовості каузальності. Функція збагачення переплітається з функцією інтеграції.

У разі, коли вихідним положенням виступає твердження, яке доповнюється констатаціями чи іншими твердженнями стосовно його обґрунтування, істинності, можна говорити про наявність спонукально-аргументованої функції.

Цим перерахуванням не закінчуються списки функцій мікротекстів каузальної семантики.

Можна додати, що когнітивна, емоційна, метамовна, регулятивна функції у своїй значній частині пересікаються з першою функцією - комунікативною. Дійсно, пізнання за допомогою мови (когнітивна функція) пов'язано як із спілкуванням з іншими людьми, так і з читанням літератури.

Тому неважко зрозуміти той факт, що при функціональному підході в центр уваги ставиться комунікативна функція мови і синтаксис як основний засіб її втілення [Слюсарєва 1981; Рудяков 2001]. Однак функціональна лінгвістика, функціональна граMATика як дисципліна не ототожнюється, наприклад, з теорією комунікації, хоча мовні процеси, зрозуміло, необхідно розглядати в комунікативному акті, тобто враховувати конкретні умови комунікації, її типи, її мету і завдання (Е.С.Кубрякова 1986:13, Н.И.Жинкин 1982:14), а теорія мовних актів, наприклад, повинна орієнтувати дослідників на вивчення функціонування мови в комунікації (Wunderlich 1980:291).

Лінгвістичне явище каузальності, з огляду на його поліаспектність, слід розглядати з позиції різних парадигм, в тому числі і функціональної.

Система мови - поліпарадигмальна, тому, на нашу думку, домінуючу парадигму мови – знакову ("субстанційну") – краще не замінити іншою парадигмою, а лише доповнити функціональною парадигмою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березин Ф.М., Головин Б.М. Общее языкознание. – М., 1979.
2. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 157с.
3. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. АН СССР: Инст. языкозн. /Отв. редакадем. Серебренников. – М.: Наука, 1986.–149с.
4. Рудяков О.М. Лингвистический функционализм и функциональная семантика (Рецензия: Е.Регушевський) // Мовознавство. – К., 2001.- №1.-С.81-82.
5. Слюсарєва Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка.- М., 1981. – 206 с.
6. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика //Структурализм: "за" и "против". - М., 1975. -С.193-230.
7. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory and pragmatics. – Dordrecht: Reidel, 1980.

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р